

**ДИНАМІКА ПЕРЕХОДУ ЗДІБНОСТЕЙ У ГЕНІАЛЬНІСТЬ:
ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ АНАЛІЗУ****І. М. Ралько***Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
76000 м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57*

У цій статті автор описує проблему розвитку таланту, майстерності особистості та їхнє значення для розкриття геніальності.

Ключові слова: здібності, талант, майстерність, геніальність.

Постановка проблеми. Кожна особистість під час свого становлення намагається віднайти власне покликання та реалізувати особистісний потенціал. Задатки і здібності особистості можуть окреслити напрямок такої реалізації, і дуже добре, якщо вони стають невід'ємною частиною професійної діяльності, коли остання сприяє розвитку та вдосконаленню природних задатків і таланту. Професія – це спосіб взаємодії із соціальним світом. Через професію людина має можливість долучитися до соціальної системи, стати суспільно значущою, реалізувати свій творчий потенціал, розкрити талант і віднайти своє покликання. Водночас професія визначає лінію як особистісного, так і духовного розвитку особистості та становлення її внутрішнього світу. Професія накладає свій відбиток на формування світогляду системи цінностей, специфіку комунікації, навіть на лексику і структуру мовлення особистості. Кожна професія містить у собі необхідність розвитку набору певних особистісних якостей, які супроводжуватимуть людину не лише під час професійної реалізації, але й у соціальній, особистісній та духовній сферах існування.

Мета. Це повідомлення має на меті окреслити погляд на проблему розвитку здібностей і реалізацію таланту особистості та можливість їх реалізації у професійній сфері.

Виклад основних положень. Здібності і задатки особистості дають змогу окреслити можливу сферу саморозвитку та самореалізації, а також спрямувати свої зусилля на розвиток певних якостей, які її супроводжуватимуть. На формування та розвиток таких якостей немалий вплив мають генетичні передумови, тобто ті задатки і здібності, які розвивалися з покоління в покоління за певною родовою лінією. Так, наприклад, у родині Й. Баха було 58 музикантів, з яких 20 – видатних [1], що працювали над розвитком музичного таланту, і врешті-решт як кульмінація цього роду народжується музичний геній. Про генетичну схильність до певного виду професії вже всім відомо: існують цілі династії лікарів, військовиків, педагогів і т.д. Попри такі генетичні передумови

обдарованості в певній сфері діяльності є ще й ейдетична схильність, або національні психолого-фізіологічні особливості. Кожна нація має ряд певних яскраво виражених особистісних рис, що теж вносять свої корективи в розвиток кожної окремої особистості та її професійного становлення.

Ці вроджені стійкі анатомо-фізіологічні і психофізіологічні особливості людини (починаючи з конституції тіла, особливостей анатомічної будови нервової системи, мозку, органів почуттів і руху аж до тонкощів організації нейронних зв'язків), які слугують базою для формування тих чи тих здібностей і в подальшому визначають специфіку її особистісного розвитку та життєвого шляху, називаються задатками. Так, наприклад, для розвитку абсолютного слуху потрібна особлива будова слухового аналізатора, проте далеко на кожен музикант володіє абсолютним слухом і попри це дає хороші показники в обраній професії.

Але не це є визначальним у розвитку здібностей. Задатки є необхідними, але не визначальними у розвитку здібностей. Важливим компонентом постають умови їх розвитку. Для того, щоб задатки розвинулися у здібності, треба докласти певні зусилля, і в першу чергу їх має докласти сама особистість, потрібне бажання ці задатки розвинути, тренувати. Є багато людей, які, маючи прекрасні задатки, так і не розвинули їх протягом свого життя або залишили їх тільки на етапі здібностей і не перевели в обдарованість чи талант.

Тобто на базі задатків особистості (швидкості перебігу процесів мислення, особливостей пам'яті, будови кори головного мозку та ін.) і наявності та спрямованого на їх розвиток специфічного навчання формуються здібності. Здібності – це індивідуально-стійкі психічні властивості людини, її інтелекту, що визначають успіхи особистості в різних видах діяльності. Це потенційні можливості, що виявляються в діяльності, яка не може існувати без них. Здібність складається із сукупності задатків та розвивається в процесі спілкування, навчання і праці [2].

Здібності кожної людини, на думку С. Д. Максименка, є результатом її розвитку [1]. Так, часто, починаючи відлік від здібностей, ми упускаємо їх першооснову – задатки особистості. Вживання висловів «здібний до математичних наук» чи «здібний до малювання» і т. ін., насправді вказує на задатки дитини, які ще в процесі розвитку та навчання треба буде розвинути. Окрім того, упускаючи з виду задатки і перескакуючи відразу на інший щабель здібностей, ми втрачаємо усвідомлення значущості причини їх виникнення – генетичного капіталу. Адже ці накопичення можуть бути як позитивного характеру, що значно спрощує те, як дитина оволодіває певним видом діяльності, стрімкий розвиток задатків і трансформацію їх у здібності, так і негативного характеру, що означає відсутність генетичної закладки цієї якості (задатку) або ж наявність і розвинутість діаметрально протилежної. Так, наприклад, це відбувається при втраті з покоління в покоління сили волі, або інший приклад – уко-

рінення гнівливості у представників роду призводить до того, що в нащадків формується задаток до слабкодухості, життєвої некомпетентності або, як у другому прикладі, – запальності та емоційної нестриманості. Такій дитині здобути позитивну якість буде набагато важче, ніж тим, хто ці задатки має в позитивному ключі. Набагато більше буде витрачено зусиль і часу, оскільки енергія витратиться не лише на розвиток позитивного боку, але ще й на стримування негативного прояву.

Тому важливу роль на початку життя особистості у сприянні розвиткові задатків та здібностей відіграють батьки дитини, які не лише докладають зусилля, не лінуються і не шкодують свого часу для того, щоб допомогти дитині розвинути її задатки і здібності, а ще й самі працюють над власним саморозвитком та викоріненням власних негативних якостей.

Проте відомо і безліч випадків, коли люди вже в дорослому віці самостійно працюють над розвитком власних здібностей, переводять їх на вищі щаблі таланту і стають геніальними. Так, наприклад, відомий піаніст Янні Хрисомаліс (YANNI) вперше спробував грати на синтезаторі у 23 роки, тим не менше він за декілька років оволодів грою на фортепіано і винайшов власну особливу систему ритму та нотної грамоти, за якою бездоганно виконує і пише свою музику ось уже близько 30 років. Іван Крилов написав першу байку в 40 років. Вінсент ван Гог найвідоміші картини намалював у віці 35–37 років. Мати Тереза з Калькутти розпочала своє служіння у 38 років.

Отже, здібності як сукупність задатків не зводяться лише до знань у певній галузі – це радше швидкість оволодіння певними знаннями, вміннями і навичками. Здібності у поєднанні з життєвим досвідом та знаннями в обраній галузі приводять до успіху в цьому виді діяльності. Тобто підкріплення здібностей технічним боком: навичками й освітою у певній професійній сфері є основою обдарованості.

Обдарованість – це високий рівень розвитку здібностей, це результат інтелектуального розвитку особистості. При цілеспрямованому розвитку окремих здібностей у головному мозку створюються відповідні нейронні зв'язки. Що інтенсивніше відбуваються розвиток і тренування здібностей, то складнішою стає організація мозку особистості [3].

При зупиненні роботи в певній галузі напрацьовані навички й здобуті знання мають здатність забуватися, оскільки інформація без постійного її оновлення стає застарілою, і людина не встигає або не хоче стежити за розвитком нових технологій в обраній галузі. Тому для підтримання власної обдарованості потрібна система знань і постійна динаміка розвитку здібностей, яка залежить від систематичності та постійності діяльності, а також від самоосвіти в цій галузі. Т. Едісон працював 18 годин на добу, а про причину своєї геніальності казав, що вона складається з 99% поту та 1% таланту [6, с.260]. Але талант спрацьовує лише тоді, коли є 99% самовідданої праці, роботи в обраній професії. Обдаро-

ваність є необхідним етапом для формування таланту, яка вміщує в собі інтенсивне оволодіння навичками і знаннями, які стосуються певної сфери діяльності особистості, роботу над саморозвитком і самовдосконаленням у своїй професійній діяльності.

Талант – це такий рівень розвитку спеціальних здібностей особистості, який дає людині можливість самостійно й оригінально виконувати певну діяльність. Талант більшою мірою уже містить елемент творчості, а продукти діяльності талановитої особистості відрізняються принциповою новизною та оригінальністю підходу.

Отже, задатки – це вроджений капітал, здібності – це сукупність цього капіталу, обдарованість – це його розвиток, збільшення, а талант – це творчість, маніпуляція розвинутими здібностями для створення якісно нових продуктів діяльності.

Етимологія слова «талант» походить із притчі про таланти (Мтф.25:14), звідси і вислови «закопати свій талант», «розміняти талант», «примножити талант». Талановитих людей розуміють як таких, що мають дар Божий. І часто талант і дар ототожнюють. Та звернувшись до першоджерела (притчі), а також згадавши вислів Т. Едісона, стає зрозумілим, що талант не зовсім є даром. Його дає людині Вища Сила як кредит, перспективу розвитку, а не готовий кінцевий результат, і треба докласти багато зусиль до того, щоб його примножити. І лише той, хто примножив отримує його у володіння вже як дар. А той, хто «закопав» або втратив лишається без нього. Тобто в житті кожної людини є оптимальний період для розвитку свого таланту, і якщо вона використовує цей час з користю, то розвиває талант у майстерність. Про втрачений талант можна багато почути з розмов старших за віком осіб, які з жалем розказують про свої юнацькі досягнення, які вони були талановиті і обдаровані, але потім щось відбулося і буденність взяла своє. Така особистість страждає від нереалізованості свого потенціалу, від того, що в певний період життя припинила свою самоактуалізацію.

Для того, щоб підкреслити значущість таланту в житті особистості і зрозуміти глибину проблеми, яка виникає з його розтратою, ми можемо з'ясувати, що талантом у давнину називали грошову одиницю, яка вміщала в себе 60 кг золота, а це близько 2,5 млн. умовних одиниць. Це еквівалент таланту особистості, того потенціалу, який доручається людині для розвитку протягом свого життя. Окрім того, як згадується у притчі, є особистості, які отримують і по п'ять талантів для примноження для того, щоб зробити з них десять (10 – це число, яке вміщає в себе повноту цифрового ряду), тобто максимально реалізуватися.

Хто ж реалізує власний талант, примножує та розвиває його, отримує «у володіння міста» (Лк.19:12), тобто набуває певного ступеня свободи і сам стає управлінцем. Максимально розвинутий талант стає майстерністю. Майстер – це той, хто вже не має перешкод для власної творчості, до нього дослухаються, він стає соціально значущим, у нього

з'являються власні учні в обраному виді діяльності. Маються на увазі не формальні учні, а ті, хто тягнеться до його професійного досвіду, майстерності. Така особистість уже не просто реалізує ідеї інших, а створює свої власні, вона вільна у своїй діяльності, і тоді майстер володіє всією технологією процесу створення і втілення ідеї. Усі знання, вміння і навички, напрацьовані роками, стають інструментом і підпорядковуються інтуїції. Майстерність – це інтуїтивний процес, оскільки всі навички розвинуто до такого рівня, що майстер уже не концентрує на них увагу, вони наче самі автоматично, чітко і якнайточніше діють у відповідних ситуаціях. Тут активізується інтуїтивний план, за якого рішення проблеми приходить миттєво, як інсайт, тобто цілісна картина ситуації, образ чи план дій з'являються у свідомості цілісно, а от уже форма прояву цієї ідеї стосується свободи вибору майстра. Так, наприклад, майстерний педагог інтуїтивно знає, які саме слова якої миті і яким тоном слід сказати певному учневі для того, щоб оптимально організувати його навчальну діяльність. Майстерність перукаря проявляється в тому, що він бачить цілісний образ свого клієнта, вмє якнайкраще підібрати зачіску і реалізувати цей процес. Тобто майстерність передбачає вміння бачити цілісну ідею, і якнайточніше і швидко втілити її в життя за допомогою набутих знань, умінь, навичок та розвинутого завдяки їм таланту.

Майстра в будь-якій сфері діяльності завжди цінують. Зазвичай йому пропонують керівні посади, оскільки це та особистість, яка може вести за собою інших, оптимально налагодити виробничий процес, бо досконало знає всі його етапи не лише теоретично, але й практично, адже сама якнайкраще пройшла всі його шаблі. Навіть за відсутності керівної посади таких людей цінують у професійній сфері, оскільки вони мають неоціненний професійний та життєвий досвід і розвинуте інтуїтивне чуття.

Найвищим ступенем розвитку таланту є геніальність. Це надзвичайно високий рівень розвитку здібностей, що характеризується створенням винаходів, відкриттів, оригінальним мисленням, продуктивною діяльністю, яка впливає на всю цивілізацію. Геній створює якісно нові твори, досягає революційних інтелектуальних результатів [1]. Геніальність вважають особливою формою натхнення.

Геній (з лат. *genius* – дух) – це дух-покровитель, охоронець, який визначає характер людини, допомагає формуванню і самовираженню особистості, розкриттю внутрішньої сили та визначає долю індивіда. Етимологія слова «геній» пов'язана зі словами «батько» і «творець». Геній відкриває людині істину. А геніальність означає вміння спілкуватися зі своїм внутрішнім генієм. У християнській традиції опис генія збігається з описом ангела-охоронця людини, який є совістю особистості, через яку особистість має змогу налаштуватися на духовні світи. Наслідком такого налаштування, включення в духовну сферу, «контакту зі своїм генієм» є отримання геніальної інформації: ідеї винаходу чи ідеї но-

вого напрямку в розвитку цивілізації, науково-технічного прогресу. Так, Дмитро Менделєєв побачив періодичну таблицю хімічних елементів у сні, Лев Толстой, Михайло Ломоносов та інші геніальні діячі науки, мистецтва, релігії мали такі контакти. Про духовний контакт як пробудження глибинних почуттів у процесі творчості веде мову Л. П. Міщиха [6, с.228].

Чому не всі люди можуть отримувати геніальні ідеї? Основною лінією, яка пронизувала творчу й наукову діяльність геніальних особистостей, була надзвичайна працелюбність («99% наполегливої праці і 1% таланту») та прагнення до досконалості. Лише той, хто має змогу і внутрішню силу теоретично розробити й реалізувати таку ідею, її ж і отримує. Знайти найдосконалішу форму для вираження отриманої ідеї може лише той, хто найбільшою мірою володіє всіма тонкощами діяльності в обраній сфері. Це той талант, який доручають особистості для примноження. Повертаючись до притчі про таланти і про можливість володаря, який наділив своїх слуг талантами, ми можемо зауважити, що в особи, яка володіла величезними статками і була спадкоємцем престолу, напевне, було понад ніж 10 слуг, швидше за все сотні, а то й тисячі. Але чомусь у версії Матвія було обрано лише троє, у версії Луки – десять. Напевне, саме ці особистості виявилися найкомпетентнішими, працелюбними, відповідальними та вірними своєму покровителю. Спостерігаючи за їх працею, наснагою та відданістю, господар вирішив доручити їм самостійно творчо користуватися для примноження капіталу й розвитку певної справи таким вагомим еквівалентом енергії. Дослідження В. П. Ефрїмсона доводять це припущення: науковець дослідив, що талантом володіє одна з 2000 осіб, а от генієм, який реалізував себе, стає один з 10 000 000 осіб [8].

Тобто розвиваючи свої здібності, талант, майстерність, невгамовно працюючи в напрямку професійного й особистісного вдосконалення, особистість наближається до геніальності. І кожна професія за своєю суттю кінцевою метою має включення в духовний містицизм, у постійний двосторонній контакт із духовним світом. І вже з тієї високої точки геній отримує духовний еталон, духовну ідею розвитку своєї професійної галузі.

Кожен перехід на новий виток розвитку здібностей звужує коло осіб, які досягають вершини (рис.).

Основними перешкодами при проходженні цих етапів є:

1) Невміння розпізнати задатки особистості і цілеспрямовано їх розвивати. Найчастіше це відбувається в дитинстві, коли батьки реалізують власну мрію чи прагматичні інтереси і змушують дитину розвивати ті здібності, які від природи їй не притаманні, упускаючи з поля зору те, до чого має нахили сама дитина. Або ж невідання зацікавити дитину в розвитку її здібностей, прояв байдужості до її успіхів приводять до того, що в дитини затухає бажання займатися улюбленим видом діяльності.

Тобто на переході від першої до другої сходинки важливу роль відіграє емоційний складник – це вдовolenня від виконуваної діяльності, інтерес та заохочення з боку значущих осіб. При цьому останнє не головне, хоча є умовою створення позитивного соціального клімату для розвитку здібностей.

Рис. Етапи розвитку здібностей особистості

2) Розвиток здібностей має свої цілеспрямовані впливи. Сприятливим є наявність хорошої спеціалізованої освіти. Перешкодами тут є лінь, небажання вчитися, здобувати нові навички тощо. Також перешкодою є завищена самооцінка й переконаність у своїй геніальності, а також помилкова думка про те, що якщо є здібність, то все станеться само собою. Це призводить до затухання обдарованості. А з часом і до того, що менш здібні, але наполегливіші ровесники досягають успіху набагато швидше в обраному виді діяльності. А ще перешкодою є невіра у власні сили та здібності, що також зменшує рівень старанності і приводить до посередності.

3) Обдарованість переходить у талант тоді коли особистість має можливість проявити свої здібності. Тобто отримує поле для реалізації, виходить на професійну реалізацію вже не як студент, а працівник, тобто починає працювати і через свою професію взаємодіяти із соціумом, втілювати здобуті знання, вміння і навички у професійний досвід. І від того, якої якості буде цей досвід, залежатиме, чи перейде він у професійну майстерність. Цей етап вміщає в собі й емоційний компонент першого пункту і інтелектуальний – другого. Продовження самоосвіти та насолода від обраного виду діяльності є умовою розвитку таланту. Це той момент, коли, як у притчі про таланти, володар помічає сумлінного, працюючого слугу і дає йому талант для примноження.

4) Перешкодою для розвитку власного таланту є невдоволеність умовами праці, претензії щодо зарплатні, а відповідно неохота працювати, намагання спростити, уникнути, втекти від своїх обов'язків, переки-

нути їх виконання на іншого, формально числитися на робочому місці. Все це означає відсутність внутрішньої духовної сили для підтримки розквіту свого таланту і керування зовнішніми пріоритетами, «як платять, так і працюю». Це свідчить про те, що особистість десь на попередніх етапах зробила неправильний вибір: або обрала не притаманний їй вид професійної діяльності, або ж «закопала» свій талант під меркантильний інтерес чи бажання уникнути труднощів, які пов'язані із саморозвитком. Талант, майстерність та геніальність відносяться до духовної сфери особистості і, відповідно, насичуються не приземленою мотивацією, а в першу чергу внутрішньою духовною силою. І лише за умови наявності такої сили талант трансформується у майстерність.

5) Майстерність є показником дуже високого розвитку здібностей. Цей етап є наслідком і підсумком усіх попередніх. Майстерність напрацьовується роками і характеризується досконалим знанням обраного виду професійної діяльності. Майстер володіє величезним професійним досвідом, яким вміє поділитися з іншими. Він також вміє розгорнути весь виробничий процес від самого початку і довести його до логічного завершення. В принципі це дуже високий рівень розвитку здібностей, який супроводжується визнанням, соціальною значущістю, переживанням власної соціальної сили і можливості розв'язати практично будь-які питання, пов'язані з професійною діяльністю. Разом із зростанням професійної компетентності та соціальної сили добре, коли зростають і життєва компетентність та духовна сила, і саме остання з них буде вирішальною при переході до геніальності. Дуже часто геній отримує духовну ідею, яка набагато випереджає в розвитку дійсний стан його професійної сфери, і йому потрібна неабияка мужність і духовна сила відстояти, а ще краще реалізувати отриману ідею, яку найчастіше не сприймають його сучасники. В цьому є момент божевільності генія, але не в плані вільного від Бога, а в плані вільного для Божественного Промислу стосовно розвитку цивілізації.

Висновки. Отже, ми можемо зробити висновки, що кожна професія, незалежно від спеціалізації, дає змогу особистості реалізувати свій духовний потенціал, розкрити і розвинути свій талант, встановити двобічний зв'язок з духовним світом і отримати духовні еталони розвитку власної професійної галузі, а разом із тим і власної душі. Займаючись самоосвітою, отримуючи насолоду від власної професійної діяльності, особистість створює плацдарм для розвитку таланту та майстерності, піковою точкою якої є геніальність.

Література

1. Максименко С. Д. Загальна психологія [Електронний ресурс] / С. Д. Максименко. – Режим доступу до книги: <http://studentbooks.com.ua/content/view/1280/51/1/5/>.

2. Крушельницька Я. В. Фізіологія і психологія праці [Електронний ресурс] / Я. В. Крушельницька. – Режим доступу до книги: <http://studentbooks.com.ua/content/view/945/76/1/5/>.
3. Брейден Г. Божественная матрица / Г. Брейден. – К., 2012. – 172 с.
4. Брейден Г. Коды сознания / Г. Брейден. – К., 2012. – 224 с.
5. Менделеев Д.И. Заветные мысли [Электронный ресурс] / Д. И. Менделеев. – Режим доступа к книге: [http://ru.wikisource.org/wiki/Заветные_мысли_\(Д._И._Менделеев\)](http://ru.wikisource.org/wiki/Заветные_мысли_(Д._И._Менделеев))
6. Міщина Л. П. Психологія творчості: [навчальний посібник] / Л. П. Міщина. – Івано-Франківськ: Гостинець, 2007. – 448 с.
7. Москалець В. П. Духовна природа особистості // В. П. Москалець. – Психологія і суспільство: Український теоретико-методологічний соціогуманітарний часопис, 2011. – №2(44). – С. 23–28.
8. Эфроимсон В. П. Генетика гениальности / В. П. Эфроимсон. – М.: «Гайдекс Ко», 2002. – 376 с.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 26.12.2012 р.
Рекомендовано до друку докт.психол.наук, професором Москальцем В.П.,
канд.психол.наук, доцентом Гуляс І.А. (Чернівці)*

DYNAMICS OF TRANSITION OF ABILITIES IN GENIUS: PSYCHOLOGICAL ASPECT OF ANALYSIS

I. M. Ralko

*PreCarpathians National University by Vasyl Stefanyk;
76000, Ivano-Frankivs'k, Shevchenko str., 57;*

The article deals with the problem of development talent, skill and personality's significance for disclosure genius.

Key words: *skills, talent, skill, genius.*